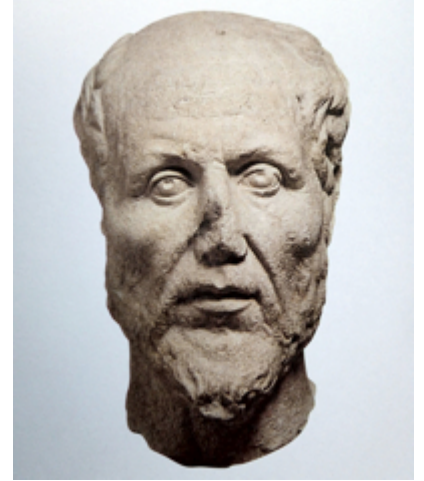

Ομοιότητες ορθόδοξου και πλωτίνειου μυστικισμού

Στο πρώτο μέρος είχαμε δείξει με ποιον τρόπο οι χριστιανοί διδάσκαλοι και πατέρες σύλησαν τα γραπτά του Φίλωνος του Αλεξανδρέα, προκειμένου να οικοδομήσουν την δική τους «μυστική» θεολογία. Το χαρακτηριστικότερο στοιχείο, είναι ότι τόσο ο Φίλωνας όσο και οι μετέπειτα χριστιανοί εξέλαβαν την ανάβαση του Μωυσέως όχι μόνο ως κάτι που «συνέβη» ιστορικά, αλλά της προσέδωσαν και αλληγορικό-μυστικό νόημα. Ο αρχιμανδρίτης Βασίλειος Στεφανίδης αναφέρει τα εξής: **«Οι Εβραίοι ήσαν ολοτελώς ξένοι**

προς τον μυστικισμόν. Το μεταξύ του Ιεχωβά και του Εβραίου χάσμα απετέλει ανυπέρβλητον εμπόδιον. Φίλων ο Ιουδαίος παρέλαβε τον μυστικισμόν εκ της πλατωνιζούσης και νεοπυθαγοριζούσης φιλοσοφίας. Παρά τω Φίλωνι ακριβώς απαντώσι τα πρώτα ίχνη του μυστικισμού του θείου φωτός, αναπτυχθέντα έπειτα παρά τοις Νεοπλατωνικοίς εισχώρησαν αφενός εις τον Ευάγγριον τον Ποντικόν, αφετέρου εις τον Αυγουστίνου. Ο Ευάγγριος επέδρασε κυρίως επί Μαξίμου του Ομολογητού» (Εκκλησιαστική Ιστορία, σ. 430,σημ. 7).

Συνεπώς, οι χριστιανοί δεν παρέλαβαν τον μυστικισμό από την επίσημη ιουδαϊκή ερμηνευτική, αλλά από αυτήν του Φίλωνος.

Σε αυτό το δεύτερο μέρος, θα παρουσιαστούν πολύ συνοπτικά οι ομοιότητες μεταξύ του μυστικισμού που ανέπτυξε ο Πλωτίνος και του ορθόδοξου. Ο νεοπλατωνισμός δεν είναι απλά και μόνο μια επέκταση του πλατωνικού φιλοσοφικού συστήματος. Για αυτό και ο όρος «νεοπλατωνισμός» αδικεί εν μέρει την φιλοσοφική προσφορά του Πλωτίνου. Διότι ο Πλωτίνος στο σύστημα που ανέπτυξε, συνδύασε διδασκαλίες των Πυθαγορείων, των Πλατωνικών, των Περιπατητικών (δηλαδή αριστοτελικά στοιχεία) και της Στοάς, σε μια πλήρη φιλοσοφική-θρησκευτική θεώρηση. Βεβαίως, έχοντας έρθει σε επαφή με τον πολιτισμό των Περσών και των Ινδών, έλαβε και από εκεί στοιχεία.

Ο Πλωτίνος (203-270 κ.ε.) γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και ήταν ελληνικής καταγωγής. Ταξίδεψε στην Περσία και την Ινδία όπου γνώρισε τις

εκείθεν παραδόσεις τις οποίες συνέδεσε με το ιδεαλιστικό μέρος της ελληνικής φιλοσοφίας. Ίδρυσε σχολή στην Ρώμη και το αξιόλογο σύστημά του επηρέασε ακόμα και τον Χριστιανισμό. Φυσικά, όπως τονίσαμε και στο προηγούμενο άρθρο, οι χριστιανοί δεν πήραν αυτούσια όλα τα στοιχεία, αλλά **τα προσάρμοσαν** στην ιουδαϊκή σκέψη και δεδομένα των Γραφών.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν χρήσιμο να παρουσιαστεί περιληπτικά το σύστημα του Πλωτίνου, και να επισημανθούν τα σημεία τα οποία τροποποίησαν αργότερα οι χριστιανοί θεολόγοι και πατέρες .

Το σύστημα του Πλωτίνου περιληπτικά

Το σύστημα του Πλωτίνου είναι ιεραρχικό. Αυτό είναι ένα σημείο-κλειδί, προκειμένου να καταλάβουμε κάπως την σκέψη του. Οι υποστάσεις του Όντος, δηλαδή οι οντολογικές του βαθμίδες, είναι τρεις. Αυτές προκύπτουν με την αναγκαστική απορροή, δηλαδή την υπερχειλίση του ανωτέρου εκ του οποίου προκύπτει το κατώτερο. Στην πρώτη βαθμίδα ανήκει το Εν. Όπως δηλώνει και η ονομασία του, είναι Ένα, απλό, απροσδιόριστο, πέρα από κάθε αίσθηση και νόηση. Δεν αποβλέπει πουθενά, καθώς δεν υπάρχει κάτι παραπάνω από αυτό. Δεν έχει προκύψει από απορροή και δεν ελαττώνεται κάτι από αυτό ούτε στο ελάχιστο. Είναι το αίτιο κάθε ύπαρξης (νοητής και αισθητής). Δεν μπορεί να αποδοθεί σε αυτό καμία ιδιότητα, και η προσπάθεια προσέγγισής του γίνεται μόνο με τον αποφασισμό (αποφατική θεολογία). Από αυτό το Εν και χωρίς να χάνει κάτι από τον εαυτό του, προκύπτει η δεύτερη βαθμίδα, ο Νους. Ο Νους ως δεύτερη υπόσταση του Όντος, είναι στραμμένο προς το Εν, ενώ το Εν, επειδή δεν έχει κάτι ανώτερό του, δεν στρέφεται πουθενά. Ο Νους, σε αντίθεση με το Εν, μερίζεται. Ο Νους, είναι ο νοητός κόσμος με όλα τα αρχέτυπά του (αρχέτυπα Πλάτωνος). Απόρροια του Νου, είναι η Κοσμική Ψυχή. Αυτή, έχοντας δει τα νοητά αρχέτυπα του Νου, δημιουργεί εξ ανάγκης την ύλη, τις υλικές πραγματικότητες, τον χώρο (χωρίς να ταυτίζεται με αυτόν), εμψυχώνει τα όντα, τα καθιστά ζωντανά και δίνει σε αυτά την εικόνα του Λόγου, όπως αυτός υπάρχει ως νοητή ιδέα στον Νου. Δημιουργεί και διαμορφώνει τον κόσμο εξ ανάγκης, αποτυπώνοντας στην ύλη τα πρότυπα του νοητού κόσμου. Αυτές είναι οι ανώτερες βαθμίδες της ύπαρξης του Όντος· Εν, Νους, Κοσμική Ψυχή.

Υπάρχει όμως και συνέχεια, καθώς από την Κοσμική Ψυχή πηγάζουν οι ατομικές ψυχές ως κατώτερες βαθμίδες απορροής, που διακρίνονται στις θείες ψυχές (άστρα και ουράνια σώματα), στις δαιμονικές (που υπάρχουν στις υψηλές ουράνιες σφαίρες), και τις ανθρώπινες. Όλα όσα είπαμε, συμβαίνουν **εκτός χρόνου**. Οι

τρεις κύριες βαθμίδες του Όντος, οι ατομικές ψυχές, και η ύλη (η άνευ τάξεως και μορφής), είναι άχρονα. **Εντός του χρόνου**, προκύπτει η φύση (φυσικός κόσμος), ως απεικόνισμα της Κοσμικής Ψυχής. Η ύλη θεωρείται ως κάτι το «κακό», υπό την έννοια ότι είναι το προϊόν της κατώτερης απορροής του Ενός. Άρα, βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από Αυτό. Όλα τα αισθητά, σύμφωνα με τον Πλωτίνο, είναι απεικονίσματα των άυλων Ιδεών. Εφόσον ο φυσικός κόσμος αντλεί την ύπαρξή του από το Εν, τον Νου, και την Κοσμική Ψυχή, έπεται ότι **όλα συνδέονται κατ' ουσίαν με την θεότητα**. Συνεπώς, αφενός ο κόσμος είναι ένα έμψυχο ζωντανό ον, αφετέρου η όλη θεώρηση οδηγεί στον **πανθεϊσμό**, εφόσον όλα μετέχουν στο Εν. Σε όλο αυτό το ιεραρχικό σύστημα, κάθε επιμέρους τμήμα του, κουβαλάει μέσα του κάτι από το Εν. Η ατομική ψυχή, κατεβαίνει στο σώμα για να αναπτύξει τις ιδιότητες που οφείλει. Εμπíπτοντας όμως αναγκαστικά στην ύλη, εμπíπτει και στην λήθη (ας θυμηθούμε στο σημείο αυτό, ότι ο Πλάτων θεωρούσε την αληθινή γνώση **ως ανάμνηση** της ψυχής, από ότι είχε δει στον θεϊκό νοητό κόσμο). Σκοπός, κατά τον Πλωτίνο, είναι η ψυχή που βρίσκεται μεταξύ ύλης και νοητού κόσμου, να καθαριστεί από οτιδήποτε είναι αλλότριο του Ενός. Πρέπει δια της ασκήσεως να γίνει εσωτερική εργασία, ώστε να ομοιωθεί η ψυχή με το αρχέτυπο. Η κατώτερη βαθμίδα αποβλέπει προς την ανώτερη, και όλες μαζί στο Εν, με το οποίο επιδιώκουν να ενωθούν. Κοντολογίς, **σκοπός είναι η επανεύρεση του Θείου**. Αυτή η ένωση, επιτυγχάνεται σε δύο στάδια. Πρώτο αλλά όχι τέλειο, είναι η άσκηση των αρετών. Δεύτερο βασικότερο και δυσκολότερο, η έκσταση. Με την έκσταση, η φιλοσοφία του Πλωτίνου παίρνει θρησκευτική χροιά. Έκσταση και ενόραση του εσωτερικού Θείου φωτός. Η θεώρηση της θείας πραγματικότητας γίνεται μόνο δια της εκστάσεως και όχι δια της γνώσεως (έστω και φιλοσοφικής). «Έκσταση», είναι η φυγή της ψυχής από το υλικό σώμα. Η ψυχή, αποχωρισμένη προσωρινά από το σώμα με το οποίο μείχτηκε, επανακτά κάτι από το θεϊκό στοιχείο το οποίο απώλεσε κατά την ανάμιξή της με την ύλη.

Χρήσιμο θα ήταν να παραθέταμε αυτά που αναφέρονται στον βίο του Πλωτίνου, που έγραψε ο μαθητής του ο Πορφύριος.

Στο έργο, «Περί Πλωτίνου βίου και της τάξεως των βιβλίων αυτού», στο κεφάλαιο 23, αναφέρεται:

«Αγαθός γέγονε και ήπιος και πράος γε μάλιστα και μειλίχιος, άπερ και ημείς όντως έχοντι συνείδημεν». Δηλαδή, ο Πλωτίνος υπήρξε ήπιος άνθρωπος, πράος, και μειλίχιος (γλυκός), όπως και εμείς έτσι τον γνωρίσαμε.

«Άγρυπνος και καθαράν την ψυχήν έχων και αεί σπεύδων προς το θείον, ου δια πάσης της ψυχής ήρα, ότι τε πάντ' εποίει απαλλαγήναι, πικρόν κύμ' εξυπαλύξαι του αιμοβότου τήδε βίου». Δηλαδή, ο Πλωτίνος ήταν πάντα άγρυπνος πνευματικά, δραστήριος, διατηρώντας καθαρή την ψυχή του, πάντοτε σπεύδοντας στην συνάντηση του Θείου, στο οποίο πάντοτε είχε στραμμένη την ψυχή του. Έκανε τα πάντα για να αποφύγει το πικρό κύμα της αιμοχαρούς και συνεπώς κατώτερης ποιητικά επίγειας ζωής.

«Ούτως δε μάλιστα τούτω τω δαιμονίω φωτί πολλάκις ανάγοντι εαυτόν εις τον πρώτον και επέκεινα θεόν ταις εννοίαις και κατά τας εν τω Συμποσίω υφηγημένας οδούς τω Πλάτωνα εφάνη εκείνος ο θεός ο μήτε μορφήν μήτε τινά ιδέαν έχων, υπέρ δε νουν και παν το νοητόν ιδρυόμενος». Σε αυτά τα τελευταία, έχουμε **τον σκοπό** της διδασκαλίας του Πλωτίνου, που είναι η ένωση με το Εν διαμέσου της εκστάσεως. Ή με άλλα λόγια, η «θέωση» που επιτυγχάνεται με την θέα του Θεού. Έτσι, ακολουθώντας ο Πλωτίνος την πνευματική ανάβαση που περιγράφεται από τον Πλάτωνα στο «Συμπόσιο» με την αναφορά του Σωκράτη στα λόγια της Διοτίμας, πέτυχε να «δει» τον θεό που δεν έχει ούτε μορφή ούτε ποιότητα, που είναι πάνω από την νόηση και από κάθε νοητό. Αυτό, κατά τον Πλωτίνο, κατορθώνεται μόνο με την έκσταση της ψυχής από το σώμα. Κάτι το οποίο είναι σπάνιο και δύσκολο, καθώς συνεχίζοντας ο Πορφύριος, γράφει: «Ω δη και εγώ Πορφύριος άπαξ λέγω πλησιάσαι και ενωθήναι έτος άγων εξηκοστόν τε και όγδοον. Εφάνη γουν τω Πλωτίνω σκοπός εγγύθι ναίων. **Τέλος γαρ αυτώ και σκοπός ην το ενωθήναι και πελάσαι τω επί πάσι θεώ.** Έτυχε δε τετράκις που, ότε αυτώ συνήμην, του σκοπού τούτου ενεργεία αρρήτω και ου δυνάμει». Ο Πορφύριος αναφέρει ότι στα εξήντα οκτώ χρόνια ζωής του, μόνο μία φορά ήρθε στην παραπάνω πνευματική κατάσταση. Ο δε Πλωτίνος, όσο καιρό έμεινε κοντά του ο Πορφύριος, την βίωσε τέσσερις φορές.

Τί πήρε ο Χριστιανισμός και τί απέρριψε

Ο Χριστιανισμός όμως δεν μπορούσε να δεχτεί αυτούσια όλα τα παραπάνω. Αυτό θα τον οδηγούσε μοιραία στον πανθεισμό, κάτι που θα σήμαινε την πλήρη ανατροπή των «ιερών» Γραφών του. Έτσι, προέβη σε τροποποιήσεις και προσαρμογή στα εβραϊκά πρότυπα.

Υιοθέτησε την άποψη, ότι ο Θεός είναι πέρα από την λογική και την νόηση και ότι η θεολογική προσέγγιση γίνεται διά του αποφασισμού. Βεβαίως, αυτό είναι άγνωστο για τους συγγραφείς των επιμέρους βιβλίων της Γραφής. Η Παλαιά Διαθήκη παρουσιάζει τον Θεό με εντελώς ανθρώπινα χαρακτηριστικά και μάλιστα

σε πολλές περιπτώσεις με χαρακτηριστικά ενός πολύ κακού ανθρώπου. Στην Καινή Διαθήκη γίνεται προσπάθεια εξάλειψης αυτών των υποβιβαστικών στοιχείων για την θεότητα, αλλά και πάλι δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι αυτό γίνεται με επιτυχία. Για παράδειγμα, στο «πνευματικότερο» ευαγγέλιο, το «κατά Ιωάννην» όπου δηλώνεται ότι ο Θεός είναι πνεύμα και όσοι τον προσκυνούν πρέπει να τον προσκυνούν «εν πνεύματι και αληθεία», ο Θεός έχει «οικία» (14:2). Συνεπώς, ο Θεός έχει ανάγκη από...χώρο. Στο βιβλίο της «Αποκάλυψης», ο Θεός έχει...θρόνο (22:1) και η «αγία» Ιερουσαλήμ είναι η «σκηνή» του (21:1-3). Από τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα και τον Ωριγένη επιχειρείται σε πρώιμη εποχή η αποφαιτική προσέγγιση.

Σύμφωνα με το δόγμα περί της «Τριάδας» που διαμόρφωσε η πρώτη και η δεύτερη «οικουμενική», η χριστιανική πίστη δεν δέχτηκε ότι οι υποστάσεις της Θεότητας προέκυψαν με απορροή.

Απέριψε την άποψη ότι ο κόσμος (αισθητός και νοητός) έχουν προκύψει από την θεϊκή ουσία, για να μην πέσει στον πανθεισμό.

Δεν δέχτηκε την θέση ότι η ύλη είναι προαιώνια. Εδώ, οι χριστιανοί πατέρες τραβούν μία διαχωριστική γραμμή, που την ονομάζουν «διάκριση κτιστού-ακτίστου». Κατ' αυτούς, μόνο ο Θεός είναι άκτιστος και δεν υπάρχει καμία ομοιότητα μεταξύ αυτού και του κόσμου. Για αυτό και ο κόσμος και η ύλη του έχουν αρχή και έγιναν από το τίποτα. Στο βιβλίο της Γενέσεως, αναφέρεται ήδη από τον πρώτο στίχο: «εν αρχη εποιησεν ο θεος τον ουρανον και την γην». Ενώ σε δεύτερο χρόνο, διευκρινίζεται: «τον ουρανό και την γην και τα εν αυτοίς πάντα ιδόντα, γνώναι ότι εξ ουκ όντων εποίησεν αυτά ο θεός και το των ανθρώπων γένος ούτως γεγένηται» (Β΄ Μακ. 7:28). Για αυτό και ενώ ο κόσμος καλείται φύση, για τους Χριστιανούς είναι κτίση. Δεν είναι κάτι το ζωντανό, το αυτόνομο, και το αυτοδύναμο. Αντιθέτως, είναι κάτι το νεκρό, για το οποίο προνοεί και ζωοδοτεί ο δημιουργός του. Παντού στην χριστιανική γραμματεία, οτιδήποτε υπάρχει στον φυσικό ή νοητό κόσμο, καλείται «κτίση» ή «κτιστό». Για τους χριστιανούς και τους Ιουδαίους, η κτίση είναι κάτι που υπόκειται στην δικαιοδοσία του Θεού. Για αυτό και στα κείμενά τους παρουσιάζουν τον Θεό να δίνει οδηγίες περί καταστροφής των ιερών αλσών των αλλόπιστων, ή τον Ιησού να καταριέται την συκιά επειδή δεν είχε βγάλει καρπό σε εποχή που δεν ήταν, ή τον Θεό να κτυπά με τις «φιάλες της οργής του» την θάλασσα, τα ποτάμια, τις πηγές στο βιβλίο της «Αποκαλύψεως». Σε αντίθεση με αυτά, οι Έλληνες θεωρούν τους θεούς τους γεννημένους από την ίδια την φυσική πραγματικότητα (Ησίοδος). Ο Όμηρος

ονομάζει πατέρα των θεών τον Ωκεανό. Η φύση είναι κάτι το ζωντανό. Ο άνθρωπος είναι μέρος-τμήμα αυτού του μεγάλου οργανισμού. Υπάρχουν τα ιερά άλση της Αρτέμιδος. Το χειρότερο όμως είναι, ότι κατά την ιουδαιοχριστιανική θέση, δεν είναι μόνο στην δικαιοδοσία του Θεού η κτίση, αλλά αυτήν την εξουσία της αυθαιρεσίας, την έχει μεταβιβάσει και στον άνθρωπο. «ειπεν ο θεος ποιησωμεν ανθρωπον κατ εικονα ημετεραν και καθ ομοιωσιν και αρχετωσαν των ιχθυων της θαλασσης και των πετεινων του ουρανου και των κτηνων και πασης της γης και παντων των ερπετων των ερποντων επι της γης» (Γένεση, 1:26).

Ως προς το πρόβλημα του «κακού», τόσο ο Πλωτίνος όσο και η χριστιανική σκέψη, το θεωρούν ως «έλλειψη» και όχι ως ουσία. Ως κάτι που δεν υπάρχει ανεξάρτητα και αυτόνομα, αλλά ως κάτι που προκύπτει από την έλλειψη του αγαθού. Η μεγάλη διαφορά είναι ότι ο Πλωτίνος θεωρεί την ύλη ως «κακό», επειδή είναι το προϊόν της κατώτερης απορροής του Ενός, άρα η ύλη είναι περισσότερο απομακρυσμένη και η ψυχή που σαρκώνεται σε αυτήν πέφτει στην λήθη. Μάλιστα, σε κάποιο σημείο των «Εννεάδων», δίνει την εικόνα για να γίνει πιο κατανοητός. Είναι σαν ένα βουνό που στην κορυφή του έχει φωτιά μεγάλη και το φως ακτινοβολεί μέσα στην νύχτα. Όσο κατεβαίνει το μάτι του παρατηρητή, τόσο το φως αυτό μειώνεται, ώσπου φτάνει σε ένα σημείο όπου επικρατεί πηχτό σκοτάδι. Ο Χριστιανισμός εμπλέκει στην έλλειψη του αγαθού, τον διάβολο και τις στρατιές που παρέσυρε μετά την πτώση του. Και ενώ στο σύστημα του Πλωτίνου, όλα τείνουν προς το Εν, στον Χριστιανισμό ο Διάβολος και οι άγγελοί του δεν έχουν τη δυνατότητα της επιστροφής, ούτε οι αποθανόντες την δυνατότητα της μετανοίας, που αν και εξέπεσαν με την προαίρεσή τους, δεν μπορούν να επανέλθουν ακόμα και αν το θέλουν.

Στο θέμα της έκστασης, κατά τον Πλωτίνου είναι απαραίτητη προκειμένου η ψυχή (που λογίζεται άνθρωπος), να βγει από το υλικό σώμα και να δει το θεϊκό φως, το οποίο υπάρχει μέσα της, αλλά αποδυναμωμένο. Άλλωστε και η λέξη «έκσταση», σημαίνει ότι βγαίνει κανείς από την κατάσταση ακινησίας, την στάση. Ο Χριστιανισμός δέχεται την έκσταση, η οποία μεταγενέστερα θεωρήθηκε ότι δεν αναφέρεται μόνο στην ψυχή, αλλά στο σώμα και την ψυχή, δηλαδή ολόκληρο τον άνθρωπο. Όλο αυτό, προϋποθέτει την άσκηση, την κάθαρση.

Ο πλατωνισμός (έστω και μετασκευασμένος) έκανε την εμφάνισή του στα γραπτά των θεωρούμενων μεγάλων πατέρων, από τον τρίτο αιώνα και μετά. Για παράδειγμα, βρίσκουμε πολλά στον Ωριγένη, τον Γρηγόριο Νύσσης, τον Αμβρόσιο. Ακόμα, και στον Βασίλειο Καισαρείας, που θεωρούσε ότι «άνθρωπος» είναι η ψυχή,

δίνοντας μεγαλύτερη αξία σε αυτήν. Όμως η εκρηκτική εισροή νεοπλατωνικών στοιχείων στην χριστιανική θεολογία, συνέβη τον 6ο αιώνα με την εμφάνιση ενός σώματος θεολογικών κειμένων, τα λεγόμενα «Αρεοπαγίτικά» συγγράμματα.

Αρεοπαγίτικά συγγράμματα

Η συλλογή των αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 533 κ.ε., σε μια διάσκεψη μεταξύ Ορθοδόξων και Μονοφυσιτών. Επρόκειτο για τέσσερις πραγματείες και δέκα επιστολές. Σε αυτά τα κείμενα, αποδόθηκε ως συγγραφέας ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης που αναφέρεται στο βιβλίο των «Πράξεων των Αποστόλων», τον οποίο προσηλύτισε ο Παύλος μετά το κήρυγμα στην Πνύκα. Αυτά, έμελε να γίνουν ο θεολογικός πυρήνας για την περαιτέρω αύξηση της μυστικής ορθόδοξης θεολογίας. Αν και τα διεκδίκησαν τόσο οι Μονοφυσίτες όσο και οι Ορθόδοξοι, τελικά, αφού διορθώθηκαν προβληματικές φράσεις που πρόδιδαν μονοφυσιτισμό, τα ιδιοποιήθηκαν οι Ορθόδοξοι. Παρόλα αυτά, τα κείμενα δεν ανήκουν στον Διονύσιο του πρώτου αιώνα, αλλά το πιθανότερο σε κάποιον μεταστραφέντα από τον Νεοπλατωνισμό στον Χριστιανισμό, του οποίου το όνομα παραμένει άγνωστο. Σε αυτό συνηγορούν, με βάση όσα λένε οι θεολόγοι, τα εξής στοιχεία: α) Η γλώσσα που είναι γραμμένα είναι ιδιόρρυθμη, και οι όροι νεοπλατωνικοί. β) Το ύφος είναι συμβολικό και συνιστά κλίμακα πνευματικής πορείας. γ) Η έκφραση είναι φιλοσοφική παρά θρησκευτική. δ) Τα έργα αυτά ως τότε ήταν άγνωστα στην Εκκλησία. Κανένας εκκλησιαστικός δεν τα επικαλείται. Εννοείται, ότι ήταν άγνωστα όχι μόνο στους Ορθοδόξους, αλλά και στους Μονοφυσίτες, οι οποίοι και πρώτοι τα παρουσίασαν για να δώσουν κύρος και αρχαιότητα στις απόψεις τους. Τα κείμενα υπομνηματίστηκαν από τον Ιωάννη Σκυθοπόλεως, και αργότερα από τον Μάξιμο τον Ομολογητή. Ο τελευταίος μάλιστα προέβηκε «σε **ανασύνθεση** της διδασκαλίας του Διονυσίου και απαλλαγή της από ορισμένα **άβολα** για την χριστιανική πίστη στοιχεία, χωρίς να πειράξει καθόλου τα κείμενα» (Π. Χρήστου, «Εισαγωγή στα Αρεοπαγίτικά συγγράμματα», σ. 13, εκδόσεις Γρ. Παλαμάς). Αργότερα, υπομνηματίστηκαν από τον Νικήτα Στηθάτο (μεγάλο μυστικό θεολόγο της Εκκλησίας), τον Γεώργιο Παχυμέρη κλπ. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μια σειρά πλαστογραφημένων κειμένων, εφόσον ο συγγραφέας υποτίθεται ότι στέλνει επιστολή στον εξόριστο στην Πάτμο Ιωάννη, γράφει στον Πολύκαρπο Σμύρνης, στον επίσκοπο Κρήτης Τίτο. Παρουσιάζεται ως μαθητής του Παύλου, αναφέρει ότι είδε την έκλειψη ηλίου κατά το θάνατο του Ιησού ευρισκόμενος στην Ηλιούπολη της Αιγύπτου. Μάλιστα, δηλώνει ότι παραβρέθηκε στην ταφή της Μαρίας μαζί με τον Πέτρο και τον Ιάκωβο.

Όπως αναφέρει ο Β. Στεφανίδης στην «Εκκλησιαστική Ιστορία», «Αι κεντρικαί ιδέαι των συγγραμμάτων του Αρεοπαγίτου ελήφθησαν εκ της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας, αλλά μετ' αυτών ανεμίχθησαν χριστιανικά στοιχεία» (σ. 331).

Σύμφωνα με τον καθηγητή πατρολογίας Π. Χρήστου («Εισαγωγή στα Αρεοπαγιτικά συγγράμματα», σ. 23-36), τις ομοιότητες μπορούμε να τις συνοψίσουμε στα κάτωθι:

α) Το σύμπαν συγκροτείται ιεραρχικά και τριαδικά, όπως (κυρίως) στην σκέψη του νεοπλατωνικού Πρόκλου.

β) Υπάρχει ιεραρχία όσον αφορά την μετάδοση της θείας γνώσης.

γ) Υπάρχει ανάβαση των νόων προς τον Θεό.

δ) Ο μεγαλύτερος στόχος είναι η ένωση με τον Θεό. Ο Θεός είναι ένας, ο κόσμος τα πολλά. Αυτά, τείνουν να ενωθούν τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον Ένα.

ε) Τα όντα κινούνται κυκλικά και ευθεία.

στ) Οι ιεραρχίες των όντων φωτίζονται περισσότερο ή λιγότερο από το θείο φως, αναλόγως της θέσης τους.

ζ) Ο Θεός δεν έχει κανένα γνώρισμα των αισθητών, ούτε σχήμα, ούτε μορφή, ούτε ποσότητα. Δεν έχει όμως και κανένα γνώρισμα των νοητών.

η) Το κακό δεν είναι ον αλλά έλλειψη.

Από τον Έναν και απλό Θεό, προβάλλεται η Τριάδα. Από την Τριάδα και προς τα κάτω προβάλλεται η ουράνια ιεραρχία και η κατώτερη γήινη. Η ουράνια ιεραρχία αποτελείται από τρεις τάξεις αγγέλων και κάθε μία από αυτές υποδιαιρείται σε τρεις ταξιαρχίες. Η επίγεια ιεραρχία (επίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι) διοχετεύει την θεία γνώση και τις θείες δυνάμεις στο σώμα της Εκκλησίας, για να την επαναφέρει στον Θεό. Σε αυτό, συμβάλει η ηθική προπαρασκευή, τα μυστήρια, και η άσκηση. Σταδιακά, ο πιστός που μυείται, αποκόπτεται από τον εξωτερικό υλικό κόσμο, συγκεντρώνεται στον εαυτό του και επιζητά να καταστείλει όλες τις ενέργειες του νου. Ο άνθρωπος (που νοείται ως ένωση της ψυχής μετά του σώματος), έρχεται σε έκσταση, φτάνοντας στην θεία θεωρία.

Με τα παραπάνω, ενισχύθηκε η «φιλοσοφική» περιβολή του χριστιανισμού, και από βάρβαρη δοξασία που ήταν κατά τους πρώτους 2-3 αιώνες (κατά τον χαρακτηρισμό του Κέλσου), εξελίχθηκε έστω και επιδερμικά σε αυτό που οι σημερινοί καθηγητές θεολόγοι αποκαλούν «Βυζαντινή θεολογία». Ο όρος «φιλοσοφία» όταν αναφέρεται στον χριστιανισμό, γράφεται εντός εισαγωγικών, διότι το προϊόν του δεν αποτελεί στην πραγματικότητα καρπό γνήσιας

φιλοσοφικής αναζήτησης. Στην φιλοσοφία θέτονται ερωτήματα- προβλήματα. Στον χριστιανισμό υπάρχει έτοιμη η «αποκάλυψη του Θεού» οριζόμενη σε δόγματα πίστεως.

Ο Κ. Μπόνης, σε ομιλία του στο πανεπιστήμιο Αθηνών στις 20/12/1938, αποδίδει την αύξηση της θεολογίας σε στοιχεία που έλαβε από την φιλοσοφία.

Η βυζαντινή θεολογία γενικώς προσέλαβε μεν την αριστοτελικήν φιλοσοφίαν, αλλά δεν ηρνήθη παντελώς την προς την πλατωνικήν φιλοσοφίαν και δη και τον Νέον Πλατωνισμόν προτέραν αυτής σχέσιν, όπερ ουκ ολίγον συνέβαλεν εις την καθόλου θεολογικήν γραμματειακήν πρόοδον.

Ο Π. Τρεμπέλας, αποκαλεί «πατέρα της μυστικής θεολογίας», τον συγγραφέα των Αρεοπαγιτικών.

Πατήρ εν τούτοις της μυστικής θεολογίας εν τη Ανατολή υπήρξεν ο άγνωστος συγγραφεύς των εις Διονύσιον τον Αρεοπαγίτην αποδιδόμενων συγγραμμάτων, όστις παρά το ότι αναμιγνύει εν τω πλήρει συστήματι αυτού μετά χριστιανικών και στοιχεία εκ της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας, ούτε τα δικαιώματα του νου προς γνώσιν του Θεού παραθεωρεί, ούτε την αναγκαιότητα των μυστηρίων αρνείται.

(Εγκυκλοπαίδεια της θεολογίας, σ. 38).

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα δύο αυτά άρθρα, αναφορικά με τον χριστιανικό ορθόδοξο μυστικισμό, είναι ότι αποτελεί άλλη μια αντιγραφή των χριστιανών στις τόσες που επιδόθηκαν, με σκοπό να πλουτίσουν την πίστη τους από την σύληση ξένων ιδεών.

Διομήδης